

examines this issue within the framework of branch jurisprudence, namely family law; the general legal aspect remains understudied. The analysis of the duty of children who have reached the age of majority to take care of incapacitated parents is carried out through the concept of perception of law by L. Fuller. Law cannot be inherently immoral. According to L. Fuller's concept of law, law and morality do not fully coincide; they are not identical.

It was emphasized that placing such an obligation on a person does not correspond to the process of imposing a legal obligation. A legal obligation provides clear criteria and conditions under which it arises and ceases, including the possibility of releasing a person from the obligation.

It is indicated that the understanding of law as a moral phenomenon does not mean that any law is moral. The legislator must strive for morality, but does not always achieve it. Morality serves as a kind of reference point for law-making, indicating the principles and values that should be embodied in the legislation prescriptions.

The moral duty to care for parents emphasizes the importance of ethical values in society. In a society where moral values are the basis of behavior, people feel more responsible for their actions and feel more satisfaction in helping others.

It is emphasized that the legal obligation must be clearly defined in legal regulations, including specific actions or inactions that are required from the subject of law. However, parental care includes a wide range of actions that are difficult to formalize within the law.

It is summarized that the duty of children who have reached the age of majority to take care of incapacitated parents acquires an absolute character, which is not characteristic of a legal duty. Conclusively, this obligation should be in society, but the question is in the nature of such an obligation. Such an obligation is rather a moral one, based on ethical principles, internal beliefs and social traditions. The raised issue may become the object of further scientific discussions.

Keywords: *child, moral obligation, disabled parents, duty of care, adult children, legal obligation.*

УДК 342.7 : 330.34

DOI: 10.31733/2078-3566-2024-2-56-63

Олена МАРЧЕНКО[©]

доктор філософських наук, доцент
(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КИТАЮ

Досліджено трансформацію правової системи КНР за останні сімдесят років і, відповідно, охарактеризовано шість етапів її розвитку у контексті здійснених за цей час економічних реформ у країні. З огляду на те, що верховенство права, захист прав і свобод людини, відповідність законів міжнародним стандартам несумісні з авторитарним політичним режимом, що діє в КНР, розглядається питання: чи може китайське «економічне диво» слугувати доказом хибності постулату про верховенство права як обов'язкову умову успішного економічного розвитку держави.

Результати здійсненого аналізу дозволяють дійти висновку, що еволюція економіки, при нехтуванні верховенством права і перетворенні його на політичний інструмент, є тимчасовим явищем. Відкрита для інвестицій і торгівлі економіка несумісна з авторитарним устроєм і єдиним центром управління, що означає порушення прав людини та нівелювання ролі права у державі в цілому. Тож нездоланною поки що перешкодою на шляху Китаю до світової першості все ще залишається неформованість на ментальному й інституціональному рівнях поваги до закону як основного регулятора соціально-економічних відносин у державі.

Ключові слова: *Китай, верховенство права, економічний розвиток.*

Постановка проблеми. Верховенство права як запорука економічного процвітання держави вважається аксіомою, адже саме правові інститути, за умови їхньої дієвості, виконують роль регулятора економіки і забезпечують юридичну свободу

© О. Марченко, 2024

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-2069-9942>

olena.marchenko@dpuvs.edu.ua

виробництва. Навіть побіжний аналіз кореляції права і економіки у розвинених правових державах, де верховенство закону закріплене на рівні суспільної свідомості і є невід'ємною складовою національного характеру, дозволяє віднести їх до розряду економічно благополучних.

Проте постульована у демократичному світі формула «верховенство закону і прав людини є умовою успішного економічного розвитку» не діє у випадку Китаю. Дійсно, стан китайської економіки наразі аж ніяк не асоціюється із занепадом, і країна, попри далекий від демократії державний устрій, щороку впевнено піднімається все вище у різноманітних міжнародних рейтингах. Так, у представленому американським журналом US News & World Report рейтингу найбільш впливових країн світу у 2023 році Китай посів другу сходинку після США. Уряд КНР активно співпрацює з лідерами провідних демократичних держав. Світу пропонується образ відкритого до співпраці, привітного і сильного Китаю, при тому що у своїй внутрішній політиці країна все більше скочується в жорстку автократію.

Верховенство права і відповідність законів міжнародним стандартам – постулати, несумісні зі здійснюваною урядом КНР авторитарною державною політикою. Питання полягає у тому, чи є Китай винятком із правила, чи своїм прикладом він заперечує загальноприйняте твердження про пряму залежність економічного розвитку від розвинутої, орієнтованої на захист прав і свобод людини, правової системи? А можливо, Китаю вдалося поєднати непоєднуване: тоталітарний режим, для якого основний закон – воля партійного лідера, і лібералізацію економіки, зростання її технологічного й інноваційного рівня при збереженні екстенсивного характеру розвитку?

Звідси постає ще одне важливе питання щодо можливого сценарію досягнення цією країною світової першості, що опосередковано засвідчить перемогу авторитарної парадигми суспільного розвитку над демократичною. У представленому дослідженні здійснено спробу довести, що еволюція економіки, за умови нехтування правом як системою захисту людини і власності, є тимчасовим явищем. З огляду на свій державний устрій Китай не в змозі повноцінно виконувати лідерські функції, що на сьогодні залишаються прерогативою США, зокрема ідеологічну і військову. А зміна режиму у КНР залежить не лише від інституціональних і правових перетворень: необхідні глибокі трансформації на рівні суспільної свідомості, що означатимуть відхід від колективістської парадигми і актуалізацію особистісного начала.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Особливості «взаємовідносин» права і економіки та межі державно-правового втручання в економіку досліджувалися переважно в межах теорій «інституціоналізму» та «регульованого капіталізму». Один із фундаторів «нового інституціоналізму» Р. Коуз стверджував, що невизначеність у сфері прав власності призведе до високих операційних витрат, а отже, стане причиною затримки економічного розвитку [1]. Американський дослідник Дж. Коммонс, прихильник традиційного інституціоналізму, відводив праву ключову роль в економічних відносинах, що знайшло своє вираження в його «теорії угод». Вивчаючи судову практику, він дійшов висновку, що незалежне правосуддя через свої рішення у конкретних справах у змозі здійснювати контроль за економікою. Коммонс був переконаний, що за допомогою юридичної угоди можна вирішити будь-які економічні протиріччя [2].

Автор теорії інституціональних змін Д. Норт доводив, що у суспільствах закритого типу закон – це не більше ніж інструмент, котрий еліти використовують для отримання привілеїв і контролю над державою. Відповідно закон і політика там єдині. При відкритому державному устрої, що має місце в ліберальних демократіях, влада закону понад усе. Недоліком теорії Норта є зосередженість саме на прикладах розвинених країн, тоді як правові інститути та їхній зв'язок із економікою у країнах, що розвиваються, він залишив поза увагою. На думку вченого, еліти у цих країнах з часом усвідомлять необхідність запровадження відкритої правової системи як ефективного засобу у конкурентній боротьбі, або громадяни стануть настільки освіченими, що звернуться за допомогою до міжнародних структур для створення відкритих правових інститутів [3]. Така позиція Норта має досить ідеалістичний вигляд, особливо стосовно країн із авторитарними режимами. Окремі дослідники критикують Норта і за те, що він не дає відповіді на запитання: як домогтися перетворення права із політичного інструменту, яким воно є за автократичного режиму, на дієву інституціональну структуру із беззаперечною владою закону [4]?

Дослідники китайської правової системи мають подекуди полярні думки щодо верховенства права у «Піднебесній». У англо-американському науковому дискурсі превалюючою є позиція, що авторитарний політичний режим і захист прав і свобод людини та особистості – несумісні поняття [5-7]. Самі ж китайці обстоюють думку, що західні критерії верховенства права не узгоджуються із їхнім правовим менталітетом, тобто Китай реалізує верховенство закону на свій лад, з огляду на свою національну специфіку, і західні країни мають із цим рахуватися [8]. Водночас окремі китайські дослідники вказують на факти системного викривлення владою змісту законів і постанов, що регулюють чинники виробництва, задля швидкого економічного зростання у короткостроковій перспективі. Тобто китайська економіка є швидко зростаючою, але нестійкою [9, с. 339].

Мета статті – дослідити трансформацію правової системи КНР у період із середини минулого століття і до сьогодні, виділивши шість етапів в її розвитку, у контексті здійснюваних там економічних реформ і на прикладі Китаю перевірити істинність твердження про пряму залежність економічного розвитку від дієвої, орієнтованої на захист людини і власності, правової системи.

Виклад основного матеріалу. Правова система сучасної КНР унікальна: вона поєднує і традиційне (давнє) право, і риси соціалістичного права із рудиментами правової системи СРСР, і притаманні романо-германській (цивільне право) та англо-американській (загальне право) правовим сім'ям ознаки. Значний вплив на характер схвалюваних нормативно-правових актів та юридичну науку в цілому мала радянська правова парадигма, що було особливо відчутно у перше десятиліття після створення у 1949 році нової держави. З іншого боку, хоча у діючому законодавстві Китаю відсутнє пряме посилення на розроблені Конфуцієм і легістами морально-етичні доктрини, слід визнати їхній визначальний вплив на правосвідомість, правову культуру населення країни. Це простежується у намаганні триматися на відстані від інституту права і керуватися у своїй поведінці насамперед не юридичними нормами, а необхідністю «зберегти обличчя», не піддатися осуду з боку родичів і знайомих, відповідати загальноприйнятим нормам моралі.

Із принципу верховенства моральних норм випливало, що ступінь винуватості, а отже, й суворості покарання повинні були відповідати не так характеру самого вчинку, скільки характеру духовного стану злочинця, й не так тяжкості злочинного діяння, скільки інтенсивності злочинної волі [10, с. 64].

У розумінні пересічного китайця право, закон практично завжди асоціюються з інститутом покарання, інститутом юридичної відповідальності. Саме ж китайське законодавство досить жорстко реагує на будь-якого роду порушення правових норм. За будь-які, навіть невеликі правопорушення, закон карає суворо і негайно: широко застосовуються смертна кара, довічне ув'язнення, конфіскація майна, позбавлення політичних прав.

Особливо розвинений в КНР саме інститут кримінальної відповідальності, одне з центральних місць у якому належить інституту смертної кари. У Китаї широко відома давня правова стратагема «бити по траві, щоб сполохати змію», згідно з якою покарання однієї особи, нехай і жорстоке, виступає як необхідний профілактичний захід. Не випадково, що довгий час у КНР деякі вироки до смертної кари виконувалися публічно на стадіонах в цілях залякування потенційних злочинців. Загалом концепція карального характеру китайського права є домінуючою в китайському суспільстві і в середовищі китайських юристів. Відзначимо, що у менталітеті населення країн азійського регіону історично склалося позитивне ставлення до суворих покарань злочинців як морально виправданих.

Традиційним для китайського правового менталітету є суб'єктивний підхід до визначення ступеня тяжкості покарань за злочини. І поява писаних законів не змінила властивий давньому праву порядок, за якого безпосередньому наказу вищої особи (аж до правителя) або системі моральних законів, зведених у ранг загальноприйнятих, відводилося головне місце в регулюванні життєдіяльності китайського суспільства.

В основу правової системи Китаю покладено жорстку ієрархічність суспільства і колективізм як ключовий принцип суспільного життя. Згідно зі вченням Конфуція створене на основі «веління Небес» гармонійне суспільство являє собою сукупність об'єднань людей, кожне з яких повинно з максимальною віддачею функціонувати у призначеній для нього соціальній ніші. Головною ідеєю такого об'єднання є «сяо» – ідея

синівської любові, шанування старших, правителів. Держава – це велика сім'я, влада імператора («сина неба») походить від влади батька, а відносини правлячих і підданих – від сімейних відносин, де молодші залежать від старших [10].

Такі риси менталітету китайців, як колективізм, згуртованість, дисциплінованість, тривалий час формувалися під впливом багатьох чинників, серед яких клімат і географічне розташування, характер побуту і виробничих відносин. Так, визначальним для виробництва був переважно принцип колективної обробки землі, що передбачав злагодженість і готовність до беззаперечного виконання волі керівника процесу. Важливу роль відіграв і такий чинник, як велика чисельність населення та скученість проживання. Усе разом це сприяло придушенню в особистості «Его», що осмислюється у філософських вченнях – конфуціанстві, даосизмі, буддизмі – як перепона на шляху пізнання Дао, істинної природи реальності. Відокремленість Китаю через природні умови від інших цивілізацій сприяла згуртуванню нації і водночас тисячоліттями поглиблювала у свідомості китайців поділ на «своїх» та «чужих». Вагомим чинником ізоляціонізму нації стала і китайська писемність, достатньо складна для іноземців. Так поступово у свідомості китайців сформувалося переконання у тому, що з огляду на свою унікальність, давнє походження, кардинальну відмінність від західних моделей суспільного співжиття, Китай в змозі жити за власними «правилами».

Закони в Китаї ніколи не сприймалися як щось священне і незаперечне, як ідейна надцінність. Навпаки, суспільна думка спочатку відносила їх до продукту творчості не китайських, «варварських» народів, що не знають моралі і сорому, а тому змушені, аби хоч якось налагодити своє життя, вдаватися до постійного насильства за допомогою законодавчо встановлюваних заборон. Відповідно право і мораль розглядалися китайським стародавнім суспільством як боротьба двох вічних стихій: Ін (жіноче) і Ян (чоловіче), боротьба темного і світлого, пасивного та активного, де право – Ін, а мораль – Ян. І мораль завжди поставала вище права, була головним регулятором відносин у суспільстві.

Безпосередньо ці норми будувалися на шануванні батьків, старших, на повазі до знаті, на відданості правителю. А роль закону, порівняно із розпорядженнями і наказами правителя, його наближених, вищих чиновників, завжди була вторинною. Тож існуючий у сучасному Китаї пріоритет партійних рішень над законом, визначальна роль політичних установок і директив КПК у справі формування законодавства є нічим іншим, як даниною природному для традиційного китайського суспільства принципу більшої ваги прийнятих у суспільстві моральних норм порівняно з актами правотворчості. Відмінність лише у тому, що наразі над законом стоїть правляча партія, а раніше на її місці були імператор, бюрократичний апарат і розроблена Конфуцієм система правил поведінки у соціумі.

З іншого боку, правляча верхівка змушена самотужки вирішувати надскладні завдання економічного розвитку величезної за кількістю населення і обсягами виробництва країни. Усвідомлюючи, що легітимність влади в очах народу визначатиметься передусім економічними успіхами, еліта змушена «нарощувати оберти» у цьому напрямі, аби нівелювати запит громадян на більш активну участь у справах держави.

Китайський уряд вбачає в правах людини екзистенціальну загрозу, і заходи, що ним здійснюються стосовно своїх громадян, несуть у собі загрозу для прав і свобод людини у глобальному масштабі. Комуністична партія Китаю, не бажаючи втратити монополію на владу у випадку політичної лібералізації, вибудувала в країні надсучасну оруеллівську мережу тотального державного стеження та Інтернет-цензури з метою виявлення і придушення будь-якої несанкціонованої критики. Зростаючий економічний вплив Китаю на міжнародній арені використовується Пекіном для розгортання потужного наступу на глобальну систему прав і свобод людини.

Розглянемо, як у КНР відбувалася трансформація правової системи із середини минулого століття і до сьогодні та як ці процеси співвідносилися з реформами у галузі економіки.

На першому етапі, що тривав із 1949 р. до 1966 р., було закладено фундамент китайської державності і, як наслідок, правової системи нового Китаю. Першим кроком влади стало скасування прогресивного гомінданівського законодавства – «Повної книги шести законів» (або шести галузей права) у лютому 1949 р. Надалі правова система держави формувалася під впливом радянської правової парадигми: перша китайська

Конституція, перші закони КНР – усе розроблялося і схвалювалося за безпосередньої участі радянських фахівців. Водночас, незважаючи на активізацію правотворчого процесу, у країні так і не було прийнято жодного кодифікованого акта. Навіть запроваджений у 1957 р. для експериментального використання Кримінальний кодекс ніде не публікувався і був лише закритою інструкцією для суддів і прокурорів. Відповідно не існувало і цілісної системи права, і, власне, сам процес формування правових основ був далеким від свого завершення. Закріплені у Конституції КНР права і свободи громадян не були реалізовані на практиці. Так само не було кодифіковано не лише матеріальне, а й процесуальне право, що відкривало для влади широкі можливості у виконанні діючого законодавства у власних інтересах.

Протягом першої п'ятирічки керівництво КНР зробило акцент на індустріалізації, так само за радянським зразком. Обсяги промислового виробництва за цей період зросли у 2,3 рази. Було закінчено будівництво 428 потужних промислових підприємств, а 109 були побудовані частково. Фактично з нуля було створено такі важливі галузі промисловості, як авіаційна, автомобільна, верстатно- і машинобудівна, оборонна та ін. [11, с. 334–335].

У 1958 р. під тиском Мао Цзедун та його прибічників керівництво країни прийняло нову програму, що отримала назву політики «трьох червоних прапорів»: нової генеральної лінії, «великого стрибка» і народних комун. Її метою став якнайшвидший перехід до комунізму і утвердження таких форм суспільного устрою, котрі дозволили б досягти небувалої економічної ефективності виробництва. Однак ця програма виявилася невдалою: система розподілу призвела до затримки розвитку, а обсяги виробництва у сільськогосподарському і промисловому секторах різко зменшилися. У 1960-х рр. у країні почався голод, внаслідок чого значно зменшилася чисельність населення. І хоча для врегулювання ситуації урядом було запущено «програму відновлення», спрямовану на реабілітацію приватних господарств і ринку, диференціацію доходів, скорочення комун, а у 1964 р. була розгорнута нова програма «чотирьох модернізацій» (сільське господарство, промисловість, оборона, наука, техніка), економіка знову занурилася у хаос через розпочату Мао Цзедун у 1966 р. «культурну революцію» [11, с. 335].

Із 1966 р. і до 1976 р., коли тривав другий етап формування правової системи КНР, не було прийнято фактично жодного законодавчого акта, а Конституція 1975 р. мала суто декларативний характер. Фактично у цей час було ліквідовано конституційну систему державних органів, статутні органи КПК і громадські організації. У цей час Мао Цзедун здійснюється політична чистка реакційних елементів у КПК з метою відновлення панування ідеології над економікою і утвердження комуністичних ідеалів рівності.

У результаті «культурної революції» було фактично знищено засновану на Конституції 1954 р. політичну систему КНР, репресовано тисячі прогресивно налаштованих представників армії, правоохоронних органів, державно-партійного апарату, культури і освіти. Повсякденним явищем стала розправа на «судах мас» за участі десятків тисяч глядачів. У країні панував хаос, а вже зруйновані органи державної влади не в змозі були взяти під контроль ситуацію. Повсюди у громадських місцях були вивішені обвинувальні вироки – дацзибао (рукописні газети), в яких різні категорії громадян звинувачували у ревізійнізмі і контрреволюції. Невдовзі кампанія набула некерованого характеру, і знадобилося навіть втручання Народно-визвольної армії Китаю, аби підтримати владу створеного тимчасового уряду. Отже, про існування і дію у цей період в Китаї правової системи годі й казати [11, с. 335].

Після завершення «культурної революції» і смерті Мао Цзедун у 1976 р. правова система КНР перейшла на третій етап свого розвитку, що тривав із 1976 р. до 2001 р. Її ідейними орієнтирами було визначено суворе дотримання законності і дисципліни, невідворотне покарання за порушення законів. Сучасного вигляду китайське право почало набувати орієнтовно з кінця 1978 р., коли Китай став на шлях кардинальних економічних перетворень. Відмовившись від пріоритету класової боротьби на користь економічного розвитку, поставивши на перший план завдання розвитку виробництва, нове керівництво КНР, здавалося б, зруйнувало всі перепони для поступального розвитку країни. Оформилося колективне лідерство групи Ден Сяопіна, політична програма якої передбачала спрощення партійної і державної бюрократичної систем, здійснення економічної модернізації, запровадження ринкових механізмів, побудову соціалізму з китайською специфікою, відкриття економіки для зовнішньої торгівлі та

інвестицій.

Становлення правової системи на цьому етапі пов'язане з прийняттям у 1978 р. нової Конституції. Вводиться у дію ціла низка правових документів, без яких було неможливим реформування держави. З них дві третини стосувалися врегулювання економічної сфери. Поряд із актами правотворчості економічного спрямування вперше з часу утворення КНР приймаються Кримінальний і Кримінально-процесуальний кодекси (1979 р.), а також протягом 1979–1982 рр. набувають чинності закони «Про організацію народних судів» і «Про організацію народної прокуратури», тимчасові положення «Про адвокатів», «Про державний нотаріат».

Економічні важелі були визначальними для правотворчої діяльності у цей період. І з початку 90-х рр. очевидними стали позитивні наслідки такого підходу: темпи зростання ВВП склали 12 %, що вчетверо перевищувало відповідні показники десятиліття тому. Водночас виявилися і негативні тенденції: зростання соціальної і регіональної нерівності у розподілі доходів, особливо між прибережними і континентальними районами, стрімке підвищення рівня злочинності і корупції.

Зі вступом КНР у 2001 р. до ВТО розпочався четвертий етап формування правової системи, що тривав до кінця 2010 р. Протягом цих десяти років було введено в дію низку законів у напрямі захисту прав інтелектуальної власності, в інвестиційній, податковій, банківській і підприємницькій галузях, у сфері боротьби з відмиванням коштів та ін. Суттєвих змін зазнало не лише матеріальне, а й процесуальне право Китаю.

П'ятий етап, що розпочався у 2011 р. і завершився у 2019 р. з початком пандемії COVID-19, позначився прийняттям резонансних правових документів, таких як закони КНР «Про боротьбу із тероризмом» (2015 р.), «Про боротьбу із корупцією» (2015 р.), «Про ядерну безпеку» (2017 р.) та ін. Перший із наведеного переліку закон зобов'язав телекомунікаційні компанії передавати у відповідні інстанції коди шифрування інформації і паролі користувачів. Керівництво США виступило з критикою цієї законодавчої ініціативи, наголосивши на тому, що закон спрямований на передачу персональних даних уряду. Із прийняттям відповідного закону боротьба з корупцією у Китаї набула масштабного і жорсткого характеру. За п'ять років було засуджено тисячі чиновників і кілька десятків міністрів та губернаторів. В межах операції «Небесна сітка» у 2019 р. було заарештовано і повернуто на батьківщину понад 7 тисяч корупціонерів, що переховувалися за кордоном.

Пандемія COVID-19 стала шоком для орієнтованої переважно на експорт китайської економіки. За даними національної статистики, обсяг зовнішньої торгівлі знизився за перші три місяці 2020 р. майже на 10 %.

Наразі триває шостий етап трансформації китайської правової системи, значною мірою зумовлений наслідками пандемії, а також геополітичними трансформаціями, пов'язаними з невщухаючими у світі військовими конфліктами. Його визначальною особливістю є посилення дихотимічності: з одного боку, пріоритетним залишається традиційне праворозуміння з його опорою на моральні устої, з іншого – відбувається асиміляція з англосаксонською системою права, що є закономірним наслідком розвитку глобальної ринкової економіки.

Загалом в останні роки керівництво КНР за допомогою правових інструментів все більше «закручує гайки», намагаючись утримати заданий темп економічного розвитку. Що стає все важче, з огляду на внутрішні протиріччя (підвищення рівня життя призвело до появи еліт, незадоволених курсом партії і орієнтованих на Захід), а також протистояння між США і Китаєм, що з кожним роком посилюється.

Китайська модель розвитку забезпечує високі темпи економічного зростання за рахунок залучення капіталу і новітніх технологій. Наслідком є модернізація країни, стрімка урбанізація і поступове зростання рівня життя населення. Однак зі зростанням ВВП на душу населення і обсягів внутрішнього споживання темпи економічного розвитку уповільнюються. У цієї парадоксальної ситуації є просте пояснення: чим заможнішими стають люди, тим більше вимог вони висувають владі.

Підвищення рівня життя у державі закономірно приводить до зростання у її громадян самооцінки і прагнення до незалежності. У цьому контексті зіткнення всередині Китаю неминучі: заможні китайці з часом перестануть сприймати як належне існуючий авторитарний режим. Лише повага до інституту влади, вкорінена у менталітеті цієї нації за тисячолітню історію, є на сьогодні стримуючим фактором. Проте глобалізація безжалісно зруйнувала не лише економічні й культурні кордони в усьому

світі, а й усталені життєві установки і традиційні світоглядні орієнтири сучасної людини. У відкритому суспільстві трансформація менталітету – це лише питання часу, і Китай навряд чи стане винятком у цьому питанні. Слабким місцем китайської моделі, власне, і є нехтування цим законом глобалізації: відкрита для інвестицій і торгівлі економіка несумісна з авторитарним устроєм і єдиним «центром управління», що тягне за собою порушення прав людини та нівелювання ролі права в цілому. Інтенсивність і стабільність розвитку економіки можливі, якщо виробництво матеріальних благ базується на свободі суб'єкта господарювання й у державі забезпечується верховенство права [11, с. 337–338].

Отже, правова система КНР являє собою вибуховий сплав традиційних моральних орієнтирів; норм-регуляторів економіки, запозичених у країнах романо-германського та англосаксонського права (без яких вихід Китаю на міжнародний ринок був би неможливий); репресивних правових важелів. Зауважимо, що запозичення є переважно поверховим: країна залишається традиціоналістською, незважаючи на численні економічні реформи останніх десятиліть. А жорсткий репресивний характер права зумовлений не стільки комуністичними принципами (вони не співвідносяться з ринковими перетвореннями й індивідуалізмом власників), скільки моральними категоріями давнього конфуціанського канону. Що ж до запровадженого китайськими елітами заради власної безпеки «соціального контролю», то він є яскравим прикладом того, як в обхід будь-яких правових обмежень держава жертвує одиничним (а це тисячі незгодних із режимом людей) заради колективного блага.

Висновки. Незрілість правової системи Китаю та неоднозначність трактування законів, більш того, залежність їхньої дії від волі «лідера нації», партійної верхівки та різних державних і квазідержавних органів, без сумніву, згубно впливає на економіку країни. Численні регулюючі акти, що множаться цими органами, не дозволяють бізнесу працювати в легальному режимі. Така ситуація характерна для більшості країн, що розвиваються, де кожен економічний агент так чи інакше порушує закон через недолугість правової системи і, відповідно, сприятливі умови для застосування нелегальних схем отримання прибутку.

Економічне віддалення від Заходу, котре Китай відверто демонструє світові останнім часом, врешті-решт призведе до погіршення інвестиційного клімату країни і відтоку капіталу, що однозначно уповільнить темпи економічного росту. Архітектоніка економічних відносин у сучасному світі вибудовувалася на основі англо-американської та романо-германської правових систем. Відповідно, світова економіка розвивається за певними усталеними правилами, що не можуть змінитися за волею уряду Китаю. Відсутність у правовій системі єдиного визначеного джерела кінцевих повноважень, несформованість у суспільстві поваги до формалізованого закону, інституціональна невизначеність правових регуляторів – усе це поки що є нездоланими перепонами для Китаю у конкурентній боротьбі зі США за світове економічне лідерство.

Список використаних джерел

1. Coase R. H. The Problem of Social Cost. *The Journal of Law and Economics*. 1960. Vol. III. P. 1–44. DOI : <https://doi.org/10.1086/466560>.
2. Commons J. R. *Legal Foundations of Capitalism*. Lawbook Exchange, Ltd., 2012. 408 p.
3. North D. C. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge : Cambridge University Press. 1990. 159 p.
4. Faundez J. Douglass North's Theory of Institutions: Lessons for Law and Development. *Hague Journal on the Rule of Law*. 2016. Vol. 8. P. 373–419. DOI : <https://doi.org/10.1007/s40803-016-0028-8>.
5. Dickson B. *The Dictator's Dilemma: The Chinese Communist Party's Strategy for Survival*. Oxford : Oxford University Press, 2016. 368 p.
6. Hurst W. *Ruling before the Law. The Politics of Legal Regimes in China and Indonesia*. Cambridge : Cambridge University Press, 2018. 316 p.
7. Ding I., Javed J. The Autocrat's Moral-Legal Dilemma: Popular Morality and Legal Institutions in China. *Comparative Political Studies*. 2020. Vol. 54, Issue 6. P. 989–1022. DOI : <https://doi.org/10.1177/0010414020957694>.
8. Pang Q. *State-Society Relations and Confucian Revivalism in Contemporary China*. Palgrave Macmillan, 2018. 306 p.
9. Xu G. Is China an Anomaly for the «Law Matters» Hypothesis? *Asian Journal of Law and Society*. 2014. Vol. 1. Issue 2. P. 339–365. DOI : <https://doi.org/10.1017/als.2013.2>.
10. Марченко О. В. *Філософія права : навч. посібник*. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ.

ун-т внутр. справ, 2015. 304 с.

11. Сидоров О. А., Фісуненко Н. О., Альошина Т. В. Світова економіка та міжнародні економічні відносини : підруч. / кол. авт. ; за заг. ред. П. А. Фісуненко. Дніпро : Арт-Прес, 2023. 400 с.

Надійшла до редакції 06.05.2024

Прийнято до опублікування 15.05.2024

References

1. Coase, R. H. (1960) The Problem of Social Cost. *The Journal of Law and Economics*. Vol. III, pp. 1–44. DOI : <https://doi.org/10.1086/466560>.
2. Commons, J. R. (2012) Legal Foundations of Capitalism. Lawbook Exchange, Ltd. 408 p.
3. North, D. C. (1990) Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge : Cambridge University Press. 159 p.
4. Faundez, J. (2016) Douglass North's Theory of Institutions: Lessons for Law and Development. *Hague Journal on the Rule of Law*. Vol. 8, pp. 373–419. DOI : <https://doi.org/10.1007/s40803-016-0028-8>.
5. Dickson, B. (2016) The Dictator's Dilemma: The Chinese Communist Party's Strategy for Survival. Oxford : Oxford University Press. 368 p.
6. Hurst, W. (2018) Ruling before the Law. The Politics of Legal Regimes in China and Indonesia. Cambridge : Cambridge University Press. 316 p.
7. Ding, I., Javed, J. (2020) The Autocrat's Moral-Legal Dilemma: Popular Morality and Legal Institutions in China. *Comparative Political Studies*. Vol. 54, Issue 6, pp. 989–1022. DOI : <https://doi.org/10.1177/0010414020957694>.
8. Pang, Q. (2018) State-Society Relations and Confucian Revivalism in Contemporary China. Palgrave Macmillan. 306 p.
9. Xu, G. (2014) Is China an Anomaly for the «Law Matters» Hypothesis? *Asian Journal of Law and Society*. Vol. 1. Issue 2, pp. 339–365. DOI : <https://doi.org/10.1017/als.2013.2>.
10. Marchenko, O. V. (2015) *Filosofia prava [Philosophy of law] : navch. posibnyk*. Dnipropetrovsk : Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav. 304 p. [in Ukr.].
11. Sydorov, O. A., Fisunenko, N. O., Alosyna, T. V. (2023) *Svitova ekonomika ta mizhnarodni ekonomichni vidnosyny [World economy and international economic relations] : pidruch. / kol. avt. ; za zah. red. P. A. Fisunenko*. Dnipro : Art-Pris. 400 p. [in Ukr.].

ABSTRACT

Olena Marchenko. The rule of law in the context of China's socio-economic development.

The article examines the transformation of the legal system of the People's Republic of China over the past seventy years and characterizes accordingly six stages in its development in the context of the economic reforms implemented in the country during that time. Based on the fact that the rule of law, protection of human rights and freedoms, compliance of laws with international standards are incompatible with the authoritarian political regime operating in the PRC, the question is considered: can the Chinese «economic miracle» serve as proof of the falsity of the postulate of the rule of law as a necessary condition successful economic development of the state. The results of the analysis allow us to conclude that the evolution of the economy, with the disregard of the rule of law and its transformation into a political tool, is a temporary phenomenon.

China's legal system is an explosive fusion of traditional moral guidelines, economic regulatory norms borrowed from Romano-Germanic and Anglo-Saxon law (without which China's entry into the international market would have been impossible), and repressive legal levers. It should be noted that the borrowing is mostly superficial: the country remains traditionalist, despite numerous economic reforms in recent decades. And the harsh repressive nature of the law is due not so much to communist principles (they are not correlated with market transformations and individualism of owners) as to the moral categories of the ancient Confucian canon.

An economy open to investment and trade is incompatible with an authoritarian system and a single management center, which means the violation of human rights and the leveling of the role of law in the state as a whole. Therefore, an insurmountable obstacle on China's path to world supremacy remains the lack of formation at the mental and institutional levels of respect for the law as the main regulator of socio-economic relations in the state.

Keywords: *China, rule of law, economic development.*